

EFES MÜZESİ'NE GELEN DÖRT MEZAR STELİ

Mustafa BÜYÜKKOLANCI*

Son yıllarda üç ayrı kişi tarafından tarlalarında ve müzemiz çalışmaları sırasında Efes'te bulunarak müzemize kazandırılan mezar stelleri tip, işleniş ve devir bakımından ilgi çekici bulunarak tanıtılmasının yararlı olacağı düşünülmüştür¹. Yeni gelen bu dört eserle müzenin daha önce oldukça zengin olan mezar stelleri koleksiyonu daha da zenginleşmiştir². Stellerden biri Torbalı, diğer üçü Efes çevresinde bulunmuştur. Sağlam durumda günümüze kadar gelebilmiş olan eserlerden üçünün yazıtlarının okunabilmesi stel sahiplerinin adlarının eksiksiz olarak tesbit edilmesini sağlamıştır.

I. Mezar Steli (Demokrates'in Steli) Env. no 1/51/79 (Resim : 1)

Torbalı-Ayrancılar arasında bulunmuştur.

Yük. 57 cm. Gen. 34 cm. Kal. 5 cm.

İnce grenli beyaz mermerden yapılmıştır. Üçgen alınlıklı ve kabartmasız bir steldir. Bazı kısımlarında küçük kırık ve zedelenmeler görülen üçgen alınlığın ortasında kabartma olarak işlenmiş yuvarlak bir kalkan motifi vardır. Normal olarak stellerde sahibi ile ilgili kabartmaların yer aldığı kısım burada düz satıh olarak bırakılmıştır. Yalnızca alınlığın alt kısmında harf yüksekliği 2 cm. olan bir satırlık yazıtta stel sahibinin adı okunabilmektedir³.

[Δ]ημοκράτης Βίλων[ος]

Bu tip stellerin çok sayıdaki benzerini İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulabilmekteyiz. Ancak bunların yazıtlarının alt kısmında boya ile yapılmış çeşitli tasvirlerin bulunduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır⁴. Boyalı

(*) Mustafa Büyükkolancı, Efes Müzesi, Müze Araştırmacısı.

(1) Stellerin tarafımdan yayınlanmasına izin veren ve destekleyen sayın müze müdürü S. Erdemgil'e ve değerli yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Ramazan Özgan'a teşekkür etmeyi zevkli bir borç bilirim.

(2) Efes Müzesindeki Hellenistik Devir Mezar Stelleri Doç. Dr. Erol Atalay tarafından doçentlik tezi olarak çalışılmış henüz yayınlanmamıştır.

(3) R. Meriç - R. Merkelbach - J. Nolle - S. Şahin. Die Inschriften von Ephesos. Teil VII, 1 (1981) s. 292, No. 3490.

(4) N. Firath, «İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri» Belleten 29, 1935. s. 278.

stellere iyi bir örnek te Bergama Müzesi'nde IV - III. yüzyıllara tarihlenen bir steldir⁵. Bu tip stellere şimdiye kadar Efes çevresinde rastlanmamıştır. Fakat Torbalı yakınındaki Metropolis kenti ve çevresinde çelenk motifli olanları da bulunmuştur⁶.

N. Fıratlı'ya göre, bu tip mezar stelleri M.Ö. 317 yılında Faleronlu Demetrios'un koyduğu lüks aleyhtarı kanundan sonra yapılmaya başlanmıştır. Bundan sonra görülen bir seri yalnız yazıtlı mezar stellerinin M. Ö. IV. yüzyıl sonu ile III. ve II. yüzyıllara tarihlenmeleri gerekir⁷. Bu görüş ve yazı stiline incelenmesi sonucuna göre eserimizi III. yüzyıl sonu ile II. yüzyıl başına tarihleyebiliriz.

II. Mezar Steli (Demokratidesler'in Steli)⁸ Env. no : 1/22/80
Efes çevresinde bulunmuştur (Resim : 2).
Yük. 101 cm. Gen. 51 cm. Kal. 12 cm.

İnce grenli beyaz mermerden yapılmıştır. Genel görünüş olarak eksiksiz durumda olmasına karşın alınlıkta aşınma ve zedelenme vardır. Ayrıca yüksek kabartma olarak işlenmiş figürlerin özellikle başları ve manto kıvrımları aşınmış durumdadır. Üçgen alınlıklı ve aşağıdan yukarıya doğru daralan stel üzerindeki kabartmalarda ortada vedalaşan iki ana figür ile yanlarında iki uşak yer almaktadır. Sağda, uzun boylu genç mezar sahibi ayakta durmaktadır ve vücudu cepheden gösterilmiştir. Gür ve kabarık saçları dar alını çevrelemektedir. Baş hafif öne eğik ve bakışları sağ elini uzattığı küçük boylu diğer genç figüre doğru yönelmiştir. Üzerlerinde khiton ve manto vardır. Kısa kollu khiton üzerindeki manto sol omuzlardan aşağı doğru sarkmakta ve sağ omuzları açıkta bırakmaktadır. Sol dirsekten bükülerek öne doğru gelen elleri mantonun ucunu tutmaktadır. Manto kıvrımları altta bacakların durumuna uygun olarak işlenmiştir. Büyük figürde vücut ağırlığı sağ bacağa verilmiş, sol bacak ise hafif yana atılmıştır. Sol bacak dizden hafifçe büküldüğü için bu kısımdaki kıvrımlar yok olmuştur. Buna karşılık sağ bacak üzerindeki kıvrımlar yandan yukarıya doğru uzanmaktadır. Belin üst kısmındaki kalın manto kıvrımları kalın bir kütle oluşturmaktadır.

Solda veda sahnesine katılan kısa boylu gencin başı ve vücudu profilden gösterilmiştir. Baş fazlaca aşınmış olmasına karşın bakışları diğer figüre doğru yöneliktir. Açığıtaki sağ elini vedalaşmak üzere uzatmış, sol kolu ise manto kıvrımları altında kalmıştır. Vücut ağırlığını taşıyan sol

(5) E. Pfuhl - H. Möbius, Die Ostgriechischen Grabreliefs I (1977), Lev. 331, XXI.

(6) Die Inschriften von Ephesos, VII, 1 s. 236, vd.

(7) N. Fıratlı, a. e. s. 316.

(8) E. Atalay, ÖJh. 53, Beiblatt s. 13, vdd.

bacak ile yarım adım gerisindeki sağ bacak arasındaki manto kıvrımları çok belirgindir ve yukarıya doğru uzanmaktadır. Profilden gösterilen figürün ön kısmında derinlik kazandıran manto kıvrımları sol koldan aşağı doğru dökülmekte ve uçlarda zikzaklar yaparak son bulmaktadır.

Bu iki ana figürün yanlarında küçük boylu olarak işlenmiş uşaklar bulunmaktadır. Bunlar âdeta köşelere sıkıştırılmış gibidir. Sağ alt köşedeki genç uşak cepheden gösterilmiş ve dizlerine kadar inen bir tünika giymiştir. Belinden bir kemerle sıkılmış olan tünika bacaklar arasında «U» şeklinde kıvrımlar yapmaktadır. Kucağında efendisinin tiyatro ile ilgili bir işle uğraştığını gösteren trajedia maskını taşımaktadır. Sol köşedeki uşak profilden gösterilmiştir. Diğerleri gibi kısa tünika giymiş olan bu figürün sol bacağı geriye atılmış durumdadır. Sağ elini omuz hizasına kaldırmış, çerçeveye taşan kıvrık bir ok ucu tutmaktadır. Sol elinde ise muhtemelen alabastrona benzer bir nesne tutmaktadır. Sol üst köşede alçak kabartma şeklinde işlenmiş sakalsız bir Herme yer almaktadır. Yüksek kaide üzerinde kolları ve erkeklik organı belirtilmiş olan Herme stelin sol üst köşesini iyice doldurmaktadır⁹.

Stelin alt kısmındaki yazıtta kısmen bozulma ve eksikler görülmekle beraber isimler bazı tamamlamalarla okunabilmektedir¹⁰.

Δημοκρατίδης	Δημοκρατίδ[ης]
Δημοκρατίδου	Δίωνος Ἑρμ[ας]
χαίρετε	Ἑρμ[ιπ[που]

Mezar stellerinde vedalaşma sahnesi klâsik devir başlarından sonra çok sık görülmektedir. Vedalaşma, ölen kişinin yakınlarına veda etmesi ve bu dünyadan öbür dünyaya göçünü ifade eder¹¹. Aynı gelenek Geç Hellenistik dönemde aynen devam etmiştir¹². Bu sürekliliğe karşın eserin tarihlendirilmesi pek zor olmayacaktır. Herme'nin işlenmesi ve üçten fazla kişinin işlenmiş olması eserimizin Hellenistik Devirden olmak zorunluluğuna açıkça gösterir. Ana figürlerdeki duruş ve manto kıvrımlarının işlenişi tamamiyle klâsik devir özelliklerini göstermektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi Hellenistik Döneme ait olması gereken bu stelin Klâsik dönem özelliklerini içermesi büyük bir olasılıkla Geç Hellenistik Dönemde carlanan yeniden klâsiğe dönüş akımına ait bir eser olduğunu gösterir. Burdan dolayı da G. Kraemer'in saptamalarına¹³ dayanarak stelimizin

(9) N. Firathi, a. e. s. 307.

(10) M. Büyükkolancı - C. İçten - J. Nolle, ZPE 40, 1980, s. 256.

(11) H. Diepolder, Die Attischen Grabreliefs (1965) Lev. 1, vd.

(12) E. Pfuhl - H. Möbius, a. e. s. 190, No. 693, Taf. 104, vd.

(13) G. Kraemer, RM, 40, 1925, s. 67, vd.

M. Ö. 150 yıllarında yapılmış olması gerekir. Stil yönünden yapılacak karşılaştırmalar da bu tarihllemeyi desteklemektedir. Gerek duruş, gerekse manto kumaşının kıvrımlarının işleniş biçimleriyle stelimize benzerlik gösteren diğer bir mezar steli yine Efes yakınında bulunmuş olup M. Ö. II. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir¹⁴. Ayrıca İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki M. Ö. II. yüzyıla tarihlenen bir kabartmadaki figürlerin duruşları stelimizdeki ana figürlerin duruşlarına çok benzemektedir¹⁵.

III. Mezar Steli (Metrodoros'un çocukları Menodote ve Filoksenos'un Steli) (Resim : 3).

Env. no. 1/33/79 Efes'in batısında tarlada bulunmuştur.
Yük. 48 cm. Gen. 43 cm. Kal. 10 cm.

İnce gözenekli mermerden yapılmış olan stelin üstten yarıya yakın kısmı ve altta predella (tesbit çıkıntısı) eksiktir. Alt köşeler ve yanlarda da eksikler ve zedelenmeler vardır. Kabartma olarak işlenmiş figürlerden ortadaki kadın ve erkeğin başları tahribedilmiş durumdadır. Ayrıca kabartmalarda aşınma izleri görülür.

Üst yarısı olmamasına karşın alınlıklı bir mezar steli olduğunu söyleyebiliriz. Stel üzerindeki kabartmalar bir kadın, bir erkek ve iki uşaktan oluşmaktadır. Ortada stel sahibi iki figür uşaklardan daha büyük yapılmıştır. Alttaki yazıttan anlaşıldığına göre kadının adı Menodote, erkeğin adı Filoksenos'dur¹⁶. Baba adları aynı olduğuna göre bunların kardeş oldukları söylenebilir.

Μηνοδοτή Μητροδώρου
Φιλόξενοσ Μητροδώρου

Başı hafif sağa doğru eğik olan kadın khiton üzerine manto giymiştir. Manto vücudun sol tarafından, omuz üzerinden arkaya atılmış ve sağ omuzu açıkta bırakarak sağ kolun dirsek altından gelip sol eli ile dirseği arasından aşağı sarmaktadır. Açıkta kalan sağ kolu dirsekten bükülerek eli göğüs üzerine konulmuştur. Altta khiton etekleri yivler şeklinde derin kıvrımlar oluşturmakta ve ayakları tümüyle kapatmaktadır. Kadından biraz daha uzun boylu olan erkeğin vücut ağırlığı sol bacak üzerine verilmiş, sağ bacak hafif yana atılmıştır. Böylece iki figür arasında oldukça geniş bir boşluk oluşmaktadır. Erkek kalın bir manto giymektedir. Yalnızca ayaklarını açıkta bırakan mantonun serbest kalan ucu sol koldan aşağı sarmaktadır. Manto içinde kalan sağ kolu ise dirsekten bükülerek

(14) E. Atalay, AA, 1973, s. 231, vd.

(15) E. Pfuhl - H. Möbius, a. e. No. 672, Taf. 101.

(16) M. Büyükkolancı - C. İçten - J. Nolle, a. e. s. 257.

göğüs kısmına konulmuştur. Altta iki figür arasında yer alan ve erkeğin sağ ayağına tırmanmak ister gibi görünen köpek profilden gösterilmiştir. Baş ve kuyruğu yukarı kalkık olan köpek oldukça hareketlidir. Sol alt köşede kadının yanında stel kenarına dayanmış gibi duran kadın uşak yer almaktadır. 3/4 profilden gösterilmiş olan uşağın bakışları kadına doğru yönelmiştir. Sol elini yukarı kaldırmış ve bir yelpaze tutmaktadır. Erkeğin yanındaki genç erkek uşak ise cepheden gösterilmiş olmasına karşın başını stel sahibine doğru çevirmiştir.

Bu mezar stelindeki figürlerin işleniş stili açısından daha önceki stelden farklılıklar göstermektedir. Bu steldeki kumaş kıvrımları sayı itibariyle daha az ve kumaş cinsi farklıdır. Erkek kardeşin duruşu ve manto kıvrımlarının kalın oluşu Hellenistik-dönem özelliklerindedir. Bu durum genç kızın işleniş tarzı ve tipinde de görülmektedir¹⁷. Pfuhl-Möbius'un M.Ö. II. yüzyılın ikinci yarısı ve M.Ö. I. yüzyılın başına tarihdedikleri stellerle bir stil karşılaştırması yapıldığı zaman¹⁸ bizim stelimizde M.Ö. II. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebilir.

IV. Mezar Steli Env. No : 11/34/84 (Resim 4).
Efes Meryem Kilisesi çevresinde bulunmuştur.
Yük. 100 cm. Gen. 60 cm. Kal. 11 cm.

İnce grenli beyaz mermerden yapılmış cenaze ziyafeti tasvirli bir mezar stelidir. Alınlığın sol yarısı ve yüksek kabartma şeklinde işlenmiş olan figürlerin başları tahribedilmiştir. Ayrıca kabartmalar üzerinde kalın bir çökel tabakası vardır. Stel kemerli bir alınlığa sahiptir. Alınlık dikdörtgen kesitli anta uçları üzerindeki silmeli anta başlıkları üzerine oturmaktadır.

Kemerli alınlığın içindeki rafta sol yanda bir sunak veya ostotheke, yelpaze (Flabellum) ve bunların üst kısmında kıvrılarak yükselen yılan kabartması vardır. Sağ yanda ise khitara kabartması yer almaktadır.

Anta uçları arasında stel sahibi ve ailesiyle ilgili kabartmalar büyük boyda ve yüksek kabartma şeklinde işlenmiştir. Belli bir derinliğe sahip olan kabartma figürlerden ortada kline üzerine uzanmış olan figür stel sahibidir. Sol kolunu vücudun üst kısmına destek yapmıştır ve elinde kantharos vardır. Bunun alt kısmında klinenin önünde duran tek arslan ayaklı¹⁹ masa üzerinde meyva tabağı bulunmaktadır. Stelin sol yanında yüksekçe bir sandalyeye oturmuş olan stel sahibinin karısı profilden gösterilmiştir. Sandalyenin altında yün sepeti (Calathos) vardır. Kadının

(17) M. Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*, (1967) res. 541, vd.

(18) E. Pfuhl - H. Möbius, a. e. s. 106, No. 243, Lev. 47.

(19) N. Fıratlı, *Belleten* 29, 1965, s. 311.

oturduğu arkalıksız sandalyenin basitliğine karşın ayakları altındaki tabure arslan pençesi şeklinde ayaklarıyla oldukça süslüdür. Kadının ayakları tabure üzerine basmayıp boşlukta durmakta khiton kıvrımları tabureye doğru inmektedir. Kadın khiton ve manto giymiştir. Sağ kolu manto içinde belli olmakta ve kıvrımlar oturma hareketine uygun olarak dizler üzerinde kalın kütleler oluşturmaktadır.

Klinesine uzanmış stel sahibinin solunda ayakta duran genç erkek figürü onun oğlu olabilir. Ayakları çıplak figür cepheden gösterilmiştir. Khiton ve kalın bir manto giymiştir. Vücut ağırlığı sol bacağa verilmiş sağ ayak hafif yana atılmıştır. Sağ kol manto içinde kıvrılmış ve eli göğüs üzerinde durmaktadır. Sol kol mantonun yandan gelen kıvrımlarını toplayıp aşağı doğru salmaktadır. Manto kıvrımları vücudun duruşuna uygun olarak sağ bacak çevresinden sol omzuna doğru uzanmaktadır.

Stelin alt kısmında olması gereken yazıt sonradan tümüyle silinmiştir. Buna karşılık stelin arka yüzünde ikinci ve üçüncü kez kullanımı gösteren Tabula Ansata içinde onbir satır Grekçe yazıt ve ortasına oyulmuş bir haç motifi vardır.

Konu yönünden cenaze ziyafetinin anlamı kline üzerine uzanmış kişi (stel sahibi) kahramanlaşmış bir şekilde ailesiyle birlikte veda yemeğinde gösterilmiştir. Bu konuyu içeren steller bilimsel olarak Anadolu'da çok çalışılmıştır²⁰. N. Fıratlı'ya göre bu konunun işlendiği steller Byzantion stellerinde en büyük grubu oluşturmaktadır²¹. Yine aynı araştırmacıya göre cenaze ziyafeti tasvirli steller antik dünyanın hemen her yerinde rastlanmakla beraber, bunların en eski örnekleri Anadolu ve Ege Adalarında görülür. Bu motifin ve «cenaze ziyafeti» fikrinin menşei doğuda olmalıdır²². Batı Anadolu'da özellikle Kyzikos ve Daskleion çevresinde bu motife rastlanmasında Perslerin etkisi vardır²³. M.Ö. V. yüzyıl sonundan itibaren Attika mezar stellerinde cenaze ziyafeti motifi görülmeye başlar²⁴. M.Ö. IV. yüzyılda Batı Anadolu'da, Marmara Bölgesinde ve Grek kültürüyle ilişkili diğer bölgelerde görülür²⁵. Roma Çağında ise tüm antik dünyaya yayılmıştır.

Stelimizi biçim yönünden ele aldığımızda ilginç bir durumla karşılaşmaktayız. Kemerli alınlığa sahibolan steller arasında ünik diyebileceğimiz bir yere sahiptir. Phul-Möbius'un kapsamlı yayınında stelimize ke-

(20) E. Pfuhl - H. Möbius, a. e. II, (1979), s. 353.

(21) N. Fıratlı, a. e. s. 279.

(22) N. Fıratlı, a. e. s. 282, vd.

(23) N. Fıratlı, a. e. s. 283.

(24) A. Eriis Johansen, The Attic Grave Reliefs, (1951), s. 163.

(25) N. Fıratlı, a. e. s. 284, vd.

merli alınlığı yönünden tam benzeyeni yoktur²⁶. Yakın benzerlerinde ise bu kemer niş kemeri şeklinde düşünülmüş olup bunun üstünde üçgen veya düz stel alınlıkları vardır²⁷.

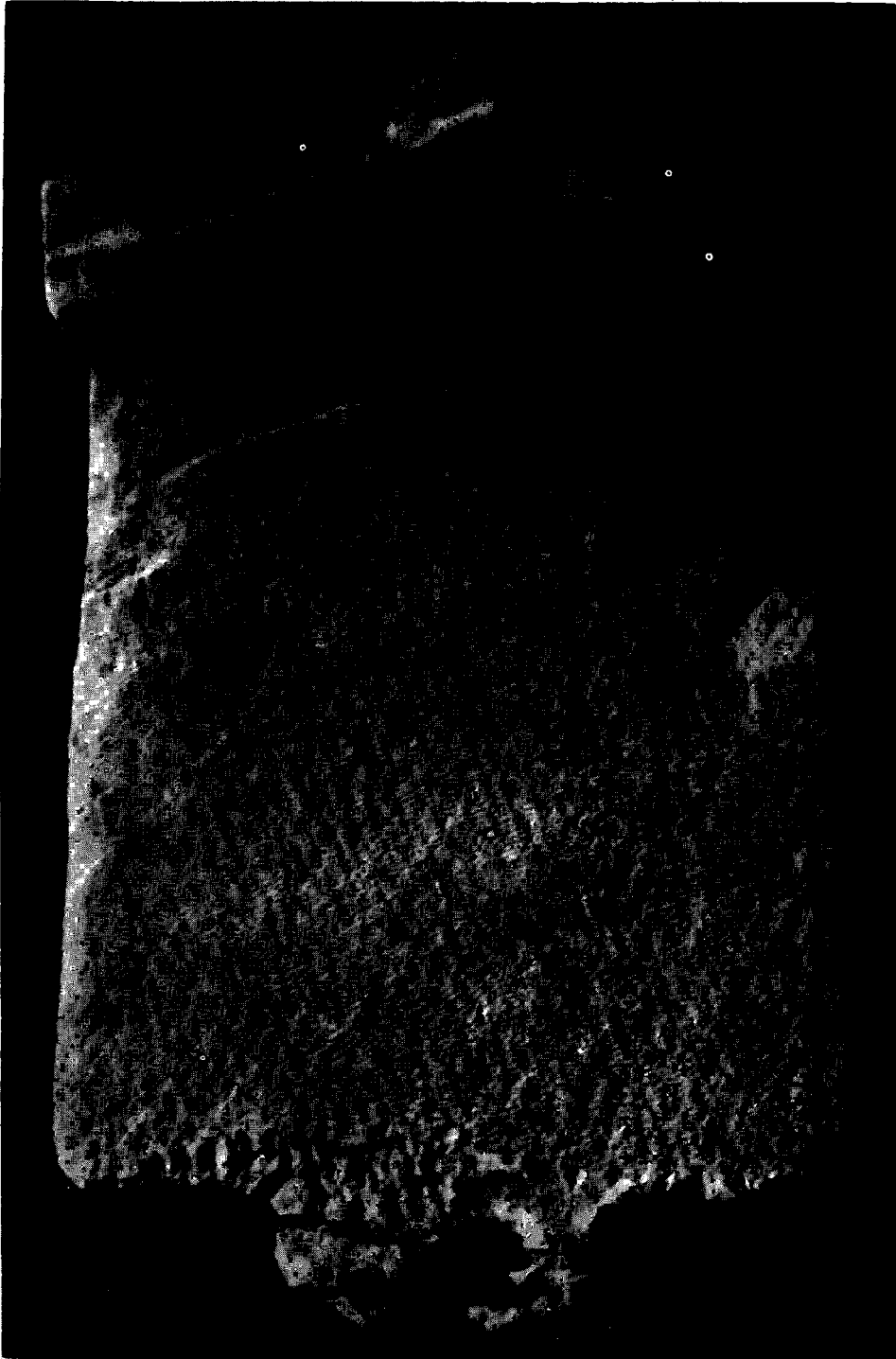
Figürlerin işlenişi yönünden stelimiz Hellenistik dönem özellikleri göstermektedir. Hellenistik Çağın başında cenaze ziyafetli mezar stellerinde ana figürlerin Attika stellerinde olduğu gibi büyük boyda yapıldığı bilinmektedir. Bunlarda figürler stel zeminini tamamen doldurmaktadır. Ancak Geç Hellenistik ve Roma dönemlerinde figürler küçülmeye başlamış ve sayıları artmıştır. Bu verilere dayanılarak stelimizi M.Ö. II. yüzyıl ortalarına tarihlemek mümkündür. Bu tarihlemeyi destekleyecek diğer veriler khiton ve manto kıvrımlarının stil özellikleri ve alınlık içinde yer alan raf üzerindeki eşyalardır²⁸.

Hellenistik Dönemde İyonya Bölgesi'nin en önemli kentlerinden biri olan Efes'te yaklaşık olarak yüz yıldan beri devam eden kazılarda daha çok Roma ve Bizans dönemlerine ait kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Makalemizde konu edilen mezar stelleri gerek kalite, gerekse tipleri yönünden Efes'in Hellenistik dönem heykeltıraşlık sanatı hakkında bilinenlere az da olsa katkıda bulunacaktır.

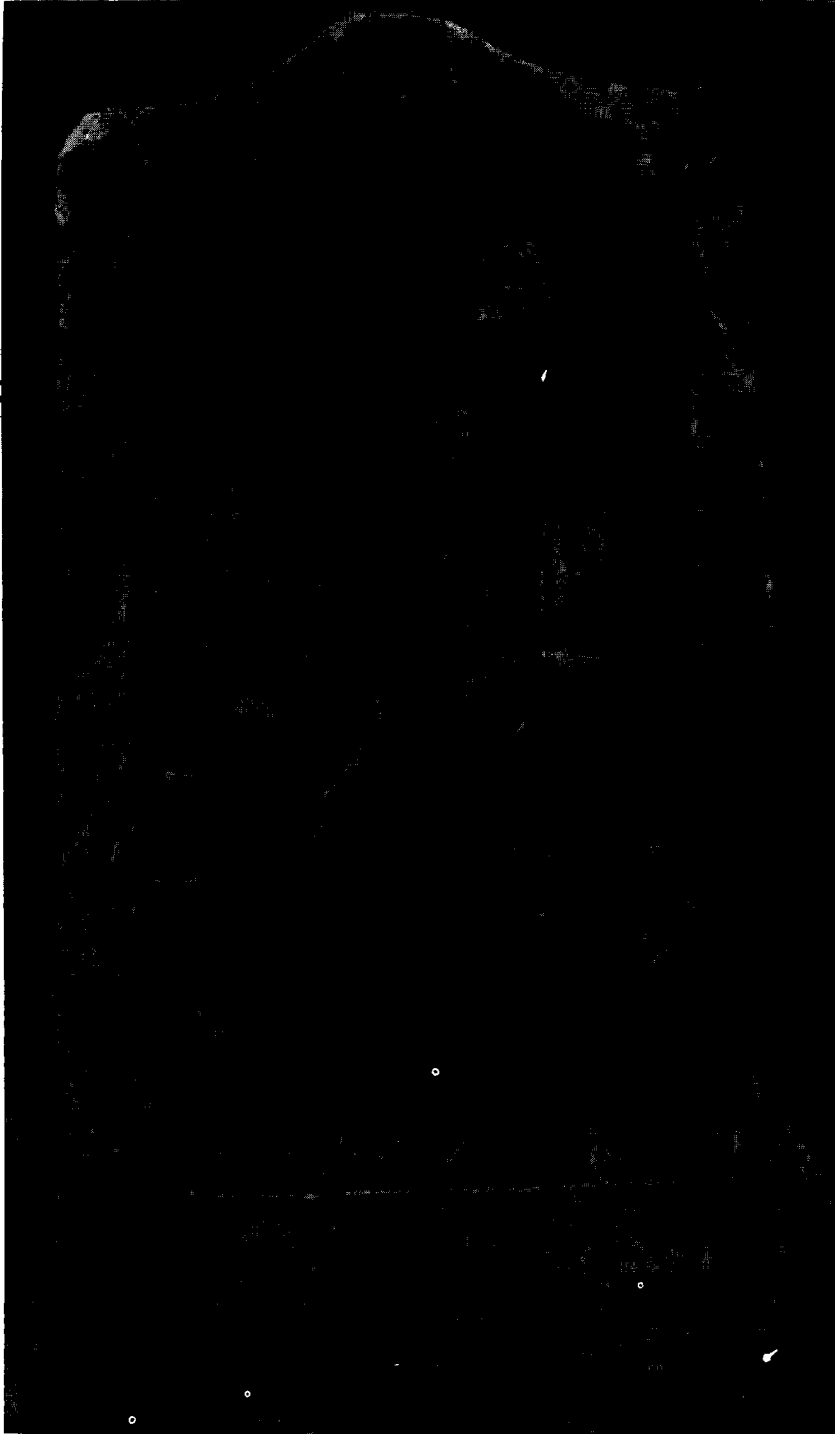
(26) E. Pfuhl - H. Möbius, Die Ostgriechischen Grabreliefs I (1977), II (1979).

(27) E. Pfuhl - H. Möbius, a. e. I s. 141, No. 420, Taf. 69, (M. Ö. I. Yüzyıl), s. 157, No. 507, Taf. 80, (M. Ö. II. yüzyıl ikinci yarısı), s. 131, No. 384, Taf. 63, (Geç Hellenistik), s. 98, No. 198, Taf. 41, M. Ö. I. yüzyıl), s. 93, No. 593, Taf. 143, (M. Ö. II. yüzyıl).

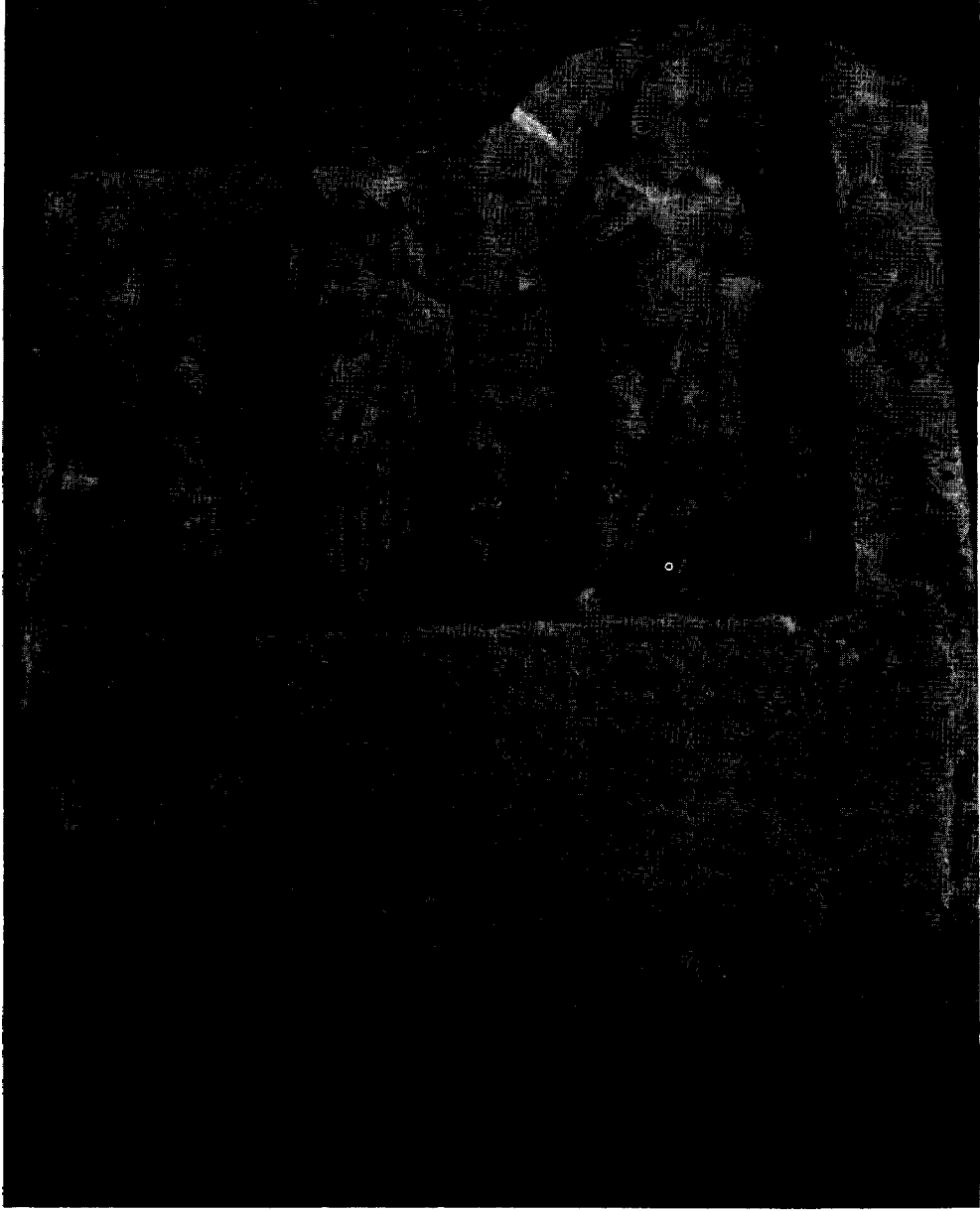
(28) N. Firatlı, a. e. s. 317.

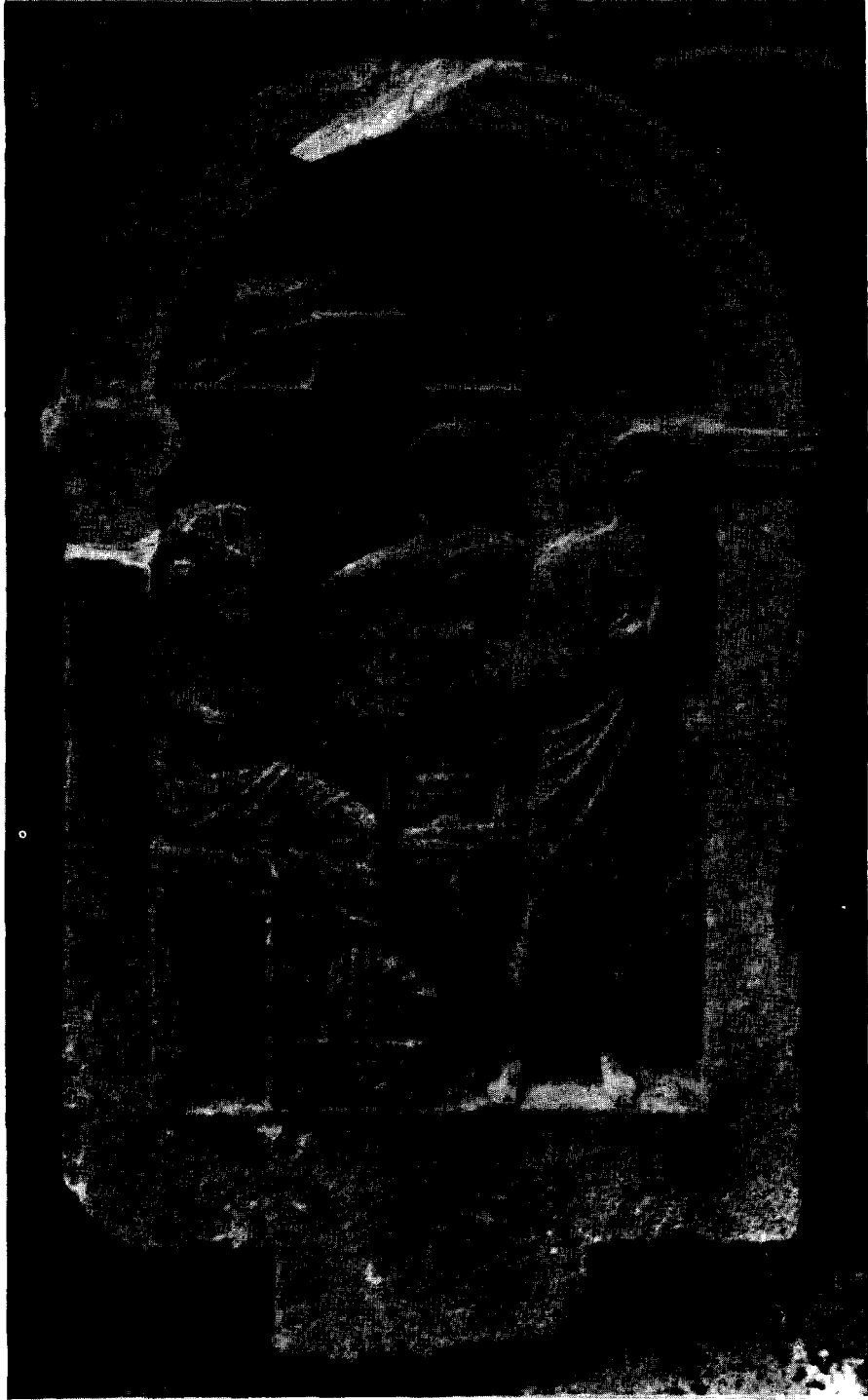
Resim : 1 — Demokrates'in steli

Resim : 2 — Demokratidesler'in steli.

**Resim : 3 — Metrodoros'un çocukları
Menodote ve Filoksenos'un steli.**

Resim : 4 — Kemerli stel.